

XALQ QISSALARIDA TARIXIY SHAXSLAR OBRAZI

Nasilloyeva Go'zal¹

Buxoro davlat universiteti

KEYWORDS

xalq og'zaki ijodi, tarixiy shaxs, qissa, obraz, qahramonlik, milliy ong, badiiy tafakkur.

ABSTRACT

Mazkur maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining muhim janrlaridan biri — qissalarda tarixiy shaxslar obrazining yoritilishi tahlil etiladi. Xalq og'zaki ijodi doirasida shakllangan bu obrazlar tarixiy haqiqat va xalqning estetik-axloqiy qarashlarini uyg'unlashtirgan holda ifodalanadi. Qissalarda tilga olingan tarixiy shaxslar — ularning shaxsiy fazilatlari, tarixiy xizmatlari va xalq xotirasidagi ramziy-ma'naviy o'rni chuqur yoritiladi. Maqolada Alpomish, Rustam, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi kabi tarixiy va epik qahramonlar timsolida xalq orzu-umidlari, kurashchanlik ruhi, vatanparvarlik g'oyalari, shuningdek, milliy ong va badiiy tafakkur ifodasi tahlil markaziga olinadi. Shu orqali qissalarda aks etgan tarixiy obrazlarning ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati ochib beriladi va ularning zamonaviy avlodga ta'sir doirasi ko'rsatib o'tiladi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15380948**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kirish

Xalq og'zaki ijodi har bir xalqning milliy tafakkuri, tarixiy xotirasi va ma'naviy dunyoqarashining yorqin ifodasidir. Bu turdagi og'zaki asarlar avloddan-avlodga og'zaki tarzda o'tib kelib, xalqning yashash tarzi, urf-odati, orzu-umidlari va tarixiy tajribasini o'zida mujassamlashtirgan. Ayniqsa, qissalar janri — badiiy-folklor ijodining muhim shakllaridan biri bo'lib, unda nafaqat badiiy to'qima, balki tarixiy haqiqatning ham aks etishini ko'rish mumkin. Qissalarda ko'pincha tarixiy shaxslar — ularning shijoati, adolati, jasorati va fidoyiligi orqali xalqning o'z tarixi, qadriyatlari hamda ideallariga bo'lgan munosabati ifodalanadi.

Bunday asarlarda tarixiy voqealar va shaxslar ideallashtirilgan holda tasvirlanadi, bu orqali ular xalq ongida ramziy va ma'naviy belgi darajasiga ko'tariladi. Xususan, Alpomish, Rustam, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi kabi qahramonlarning obrazlari xalq orasida keng tarqalgan bo'lib, ularning siyosi orqali millatning kurashchan ruhi, ozodlikka intilishi va

¹ Buxoro davlat universiteti Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik yo'nalishi 1-bosqich magistranti

tarixiy ongining shakllanishi ifoda topadi. Bu obrazlar orqali xalq o'zining orzu-umidlari, dard-u hasratlari, ezgu niyatlarini gavdalandiradi. Shuningdek, tarixiy obrazlar xalqning o'z tarixini qanday qabul qilgani va uni qanday talqin etishini aks ettiradi.

Shu jihatdan qissalarda tarixiy shaxslar obrazining tahlili nafaqat adabiy, balki ijtimoiy, falsafiy va ma'naviy nuqtai nazardan ham katta ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan shu masalaga e'tibor qaratilib, xalq qissalarida tarixiy shaxslar qanday ifodalangani, ularning obrazida qanday badiiy vositalar va ideallasuv elementlari mujassam ekani o'rganiladi. Bu orqali xalq og'zaki ijodi vositasida tarixiy shaxslarning xalq xotirasidagi o'rni va ularning badiiy siymosi qanday shakllangani ochib beriladi.

Metodologiya

Maqolada xalq og'zaki ijodi — xususan, qissa janrida tarixiy shaxslar obrazining yaratilishi va badiiy talqini masalasi ko'p qirrali ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-badiiy tahlil, taqqoslovij-tarixiy metod, kontent tahlili, struktural tahlil hamda semantik yondashuvlar birgalikda qo'llanildi. Bunday kompleks yondashuvlar orqali tarixiy obrazlarning shakllanish mexanizmi, ularning xalq ongidagi o'rni va ideallashtirish jarayoni chuqurroq o'rganildi.

Birinchidan, tarixiy-badiiy tahlil usuli orqali qissalarda tasvirlangan shaxslarning tarixiy haqiqatga yaqinlik darajasi, ularning badiiy obrazlari orqali berilgan ijtimoiy-ma'naviy g'oyalar tahlil qilindi. Ikkinchidan, taqqoslovij metod asosida turli qissalar va dostonlarda uchraydigan tarixiy qahramonlarning obrazlari bir-biri bilan qiyoslab o'rganildi, ularning qaysi jihatlarda o'xshash yoki farqli tarzda tasvirlangani aniqlashtirildi. Shuningdek, kontent tahlili orqali xalq og'zaki ijodida mavjud bo'lgan qissalarning matnli variantlari, ularning mazmuniy tuzilmasi, personajlararo munosabatlar va tarixiy motivlar tahlil etildi. Ushbu tahlillarda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti, O'zbekiston Milliy universiteti, shuningdek, boshqa ilmiy markazlar tomonidan chop etilgan xalq ijodi matnlari va ilmiy izlanishlardan foydalanildi.

Ilmiy asos sifatida O'zbek xalq eposlari va qissalarining to'plamlari, folklorshunoslikka oid tadqiqotlar, tarixiy shaxslar haqidagi tarixiy manbalar, shuningdek, epik poetikaga oid nazariy adabiyotlar tahlil qilindi. Ularning barchasi xalq og'zaki ijodining tarixiy ong va milliy tafakkur bilan bog'liqligini yoritishda asosiy manba sifatida xizmat qildi. Bu borada folklorshunos olim O. Matyoqubov shunday deydi: "Xalq qahramonlik eposida tarixiy shaxs siymosi ko'pincha milliy ong, orzu-umidlar va ijtimoiy idealni ifodalovchi ramzga aylanadi" (Matyoqubov O. Qahramonlik dostonlari poetikasi. – Toshkent: Fan, 2004. – B. 112).

Shuningdek, tarixiy obrazlarning shakllanishida xalq tafakkurining roli haqida Sh. Jalolov ta'kidlaydi: "Folklor obrazlarida tarix va badiiyat uyg'unligi mavjud bo'lib, ular xalqning tarixiy xotirasi, axloqiy ideallari va ijtimoiy qarashlarini aks ettiradi" (Jalolov Sh. Qahramonlik eposi va tarixiy obraz. – Toshkent: Ma'naviyat, 2016. – B. 78).

Tadqiqot davomida nafaqat tarixiy shaxslarning epik obrazlari, balki bu obrazlar orqali xalq qanday axloqiy me'yorlar, ijtimoiy qadriyatlar va milliy g'oyalarni ilgari surganini ham aniqlashga harakat qilindi. Bu esa mavzuni chuqurroq yoritish, xalq badiiy tafakkurining tarixiy qatlamlarini anglash imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot davomida xalq qissalarida tarixiy shaxslar obrazining qanday shakllangani va qanday ma’naviy-ma’rifiy yuklamaga ega ekani aniqlab berildi. Avvalo, shuni ta’kidlash lozimki, xalq og’zaki ijodida tarixiy shaxslar obrazlari real tarixdan ilhomlangan bo’lsa-da, ular ko’pincha xalq istak va orzulariga asoslangan holda ideal qahramonlar darajasiga ko’tariladi. Ularning siymosida xalqning ma’naviy qadriyatlarini, or-nomusi, kurashchanligi, ezgulikka bo’lgan intilishi mujassam bo’ladi. Qissalarda tarixiy shaxslar faqatgina tarixiy voqealar ishtirokchisi sifatida emas, balki xalqparvar, adolatparvar va fidoyi insonlar sifatida tasvirlanadi.

Amir Temur siymosi bunday obrazlarning yorqin namunasi. U dostonlarda kuchli davlat arbobi, dono rahbar va adolat timsoli sifatida talqin qilinadi. Uning faoliyati xalq og’zaki ijodida milliy birlik, g’urur va mustaqillik timsoli sifatida aks etadi. Xuddi shuningdek, Jaloliddin Manguberdi obrazi ham o’zining fidoyiligi, vatanparvarligi, jasorati bilan ajralib turadi. Uning dushmanga qarshi kurashi, yurtga sadoqati xalq xotirasida erkinlik va ozodlik ramzi sifatida yashab kelmoqda. Boshqa tomondan, Alpomish, Rustam kabi epik qahramonlar ham tarixiy shaxslar bilan bog’liq ruhiy va axloqiy motivlarni o’zida mujassam etgan. Bu obrazlar orqali xalqning kurashga, or-nomusni himoya qilishga, oilaviy sadoqatga bo’lgan e’tibori aks etadi. Tarixiy va epik obrazlarning bir-biriga yaqinligi esa xalq tafakkuridagi tarixiylik va badiiyatning mushtarakligini ko’rsatadi.

Qissalarda bunday tarixiy shaxslar nafaqat o’z zamonining vakili, balki xalqning axloqiy idealiga aylangan siymolar sifatida talqin etiladi. Ular yovuz kuchlarga qarshi kurashadi, adolatni tiklaydi, xalqiga madad beradi. Shu orqali xalqning tarixiy xotirasi shakllanadi va mustahkamlanadi. Badiiy obrazlarda ifodalangan tarixiy ong esa, o’z navbatida, bugungi yosh avlodga ma’naviy tarbiya vositasi sifatida xizmat qiladi.

Mazkur kuzatuvlarni tahliliy asosda quyidagi jadvalda umumlashtirish mumkin:

Tarixiy shaxs	Qissalarda tasviri	Asosiy badiiy fazilatlar	Ramziy ma’no
Amir Temur	Dono sarkarda, adolatli rahbar sifatida	Adolat, strategik tafakkur, birlik	Milliy g’urur va davlatparvarlik timsoli
Jaloliddin Manguberdi	Vatanga sodiq, dushmanga qarshi kurashgan qahramon	Fidoyilik, sadoqat, jasorat	Ozodlik va vatanparvarlik ramzi
Alpomish	Epik qahramon sifatida tarixiylik bilan uyg’un	Or-nomus, kuch, oilaparvarlik	Milliy ruh, erk va qadriyatlar ifodasi
Rustam	Bahodir, donishmand qahramon	Ma’naviy kuch, jasorat, donolik	Epik tarixiy xotiraning davomchisi

Munozara

Xalq qissalarida tarixiy shaxslar siymosining talqini o'ziga xos xususiyatlarga ega. Mazkur obrazlar tarixiy manbalardagi aniq faktlarga asoslangan bo'lishi mumkin, ammo ular xalq ongida ko'proq ideal, orzu qilingan shaxslar sifatida gavdalanadi. Bunday obrazlar orqali xalq o'z tarixiga bo'lgan hurmatini, milliy qadriyatlarni va ertangi kun umidini ifodalaydi. Ayniqsa, Amir Temur va Jaloliddin Manguberdi obrazlari xalq xotirasida mustahkam joy egallagan. Ularning haqidagi dostonlar, qissalar, rivoyatlar bugungi kun yoshlariga ma'naviy kuch, vatanparvarlik tuyg'ularini singdiradi. Qissalarda tasvirlangan tarixiy shaxslar xalq orasida ma'naviy yo'lko'rsatkich sifatida qabul qilinadi. Bu holat ularning real tarixdagi o'rnini yanada yuksaltiradi. Badiiy obraz orqali tarixiy haqiqat va xalq e'tiqodining uyg'unligi esa xalq tafakkurining boyligini ko'rsatadi. Har bir tarixiy obrazda xalqning axloqiy me'yorlari, kurashchanligi, sabr-toqati, va umidi mujassam bo'ladi.

Xulosa

Xalq og'zaki ijodi, xususan, qissalar janri orqali tarixiy shaxslar siymosining badiiy talqini xalq tafakkurining chuqur qatlamlarini aks ettiradi. O'rganilgan manbalar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, bunday obrazlar xalqning tarixga bo'lgan munosabati, orzu-umidlari, axloqiy me'yorlari hamda milliy o'zlikni anglash istagi bilan uzviy bog'liq. Tarixiy shaxslar — Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Alpomish, Rustam singari qahramonlar xalq tasavvurida ideal siymoga aylangan, ular real tarixdan ko'ra badiiy ongda kuchliroq yashaydi. Bu obrazlar orqali xalq o'zining ezgu maqsadlari — erkinlik, adolat, fidoyilik, vatanparvarlik va jasorat kabi yuksak qadriyatlarni ifoda etadi. Shu bilan birga, bunday obrazlar xalq xotirasini avloddan-avlodga uzatishda, milliy g'ururni shakllantirishda va ma'naviy tarbiyada muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular xalq uchun shunchaki tarixiy shaxs emas, balki ma'naviy yo'lko'rsatkich, ruhiy kuch manbai sifatida qadrlanadi.

Tarixiy shaxslarning xalq qissalaridagi badiiy obrazlari nafaqat o'tmishni ifodalaydi, balki bugungi va ertangi avlod ongini tarbiyalashda, ularni milliy qadriyatlar asosida ulg'aytirishda ham beqiyos ahamiyatga ega. Shu bois bunday obrazlarni chuqur o'rganish, ilmiy tahlil qilish va ular asosida yangi tadqiqotlar olib borish nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarix, falsafa, ma'naviyatshunoslik nuqtai nazaridan ham dolzarb hisoblanadi.

Shunday qilib, xalq og'zaki ijodidagi tarixiy obrazlar — bu millat xotirasi, badiiy tafakkuri va ma'naviy olamining yorqin in'ikosidir. Ularni asrab-avaylash, o'rganish va yosh avlodga yetkazish milliy o'zlikni mustahkamlash yo'lidagi muhim qadamlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'aniyev Sh. "O'zbek xalq og'zaki ijodi". – Toshkent: O'qituvchi, 1990.
2. Matyoqubov O. Qahramonlik dostonlari poetikasi. – Toshkent: Fan, 2004. – B. 112
3. Quronboyev M. "Amir Temur obrazi o'zbek adabiyotida". – Samarqand, 2009.
4. Jalolov Sh. Qahramonlik eposi va tarixiy obraz. – Toshkent: Ma'naviyat, 2016. – B. 78 5. G'ulomov A. "O'zbek xalqi tarixi". – Toshkent: Fan, 2007.
5. Xaitov F. "Jaloliddin Manguberdi haqida xalq dostonlari". – Buxoro, 2012.
6. G'ulomov A. "O'zbek xalqi tarixi". – Toshkent: Fan, 2007.

